

Tanzimat Devrinde Reformist Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-1877)*

*A Reformist Statesman in the Tanzimat Era:
Mehmed Kabûlî Pasha (1812-1877)*

Muhammet BALLI**

Araştırma makalesi/
Research Article

Geliş tarihi/Date of Arrival:
21 Ağustos/August 2024

Kabul tarihi/Date of Acceptance:
12 Ekim/October 2024

* Bu makale yazarın, *Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-1877)*, başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Dr.
ORCID ID: 0000-0002-6138-9748
E-posta/E-mail: m.balli89@hotmail.com

Atıf/Citation: Muhammet Ballı,
"Tanzimat Devrinde Reformist Bir Devlet
Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-
1877)", *Zeyrek Tarih Araştırmaları Dergisi*,
1 (Aralık 2024), s. 3-28.

ÖZ

Bu makale, Tanzimat devrinin dil bilen ve dış dünyaya açık isimlerinden Mehmed Kabûlî Paşa'nın hayatını, idari ve siyasi faaliyetlerini konu edinmektedir. Yarım asra yakın bir sürede üstlendiği diplomatik görevleri, komisyon üyelikleri, özel vazifeleri, nazırlıkları ve valilikleri çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Paşanın sahip olduğu düşünce yapısı ve şahsiyeti hakkında değerlendirmeler yapılmış; aldığı eğitimin, referansının ve liyakatinin kariyeri üzerindeki etkisine dikkat çekilmiştir. Keçecizade Fuad Paşa'yla olan akrabalığı kariyerindeki yükselişlere önemli ölçüde etki etmiştir. II. Mahmud'dan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah döneminde görev yapan bir devlet adamının Osmanlı memur zümresine intisabı, krizle başa çıkma becerisi, diplomasideki etkinliği, reformist düşünce yapısı ve Tanzimat devri idari yapılanmasındaki yeri vurgulanmaya

çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın ana kaynakları arşiv belgeleri, ikincil kaynaklar, ulusal ve yabancı gazetelerden meydana gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tanzimat Ricalı, Mehmed Kabûli Paşa, Elçilik, Bürokrasi.

ABSTRACT

This article deals with the life, administrative and political activities of Mehmed Kabûli Pasha, one of the names of the Tanzimat era who knew foreign languages and was no stranger to the outside world. His diplomatic missions, commission memberships, special duties, ministries and governorships, which he undertook in a period of nearly half a century, constitute the basis of the study. In this regard, some conclusions have been drawn about Pasha's mindset and personality, and the impact of his education and merit on his career has been emphasised. On the other hand, as a result of his closeness with Keçecizade Fuad Pasha, his brother-in-law, he held prominent positions in the civil service. The study emphasises the initiation of a statesman who had the opportunity to work with five sovereigns from Mahmud II to Abdulhamid II, his ability to cope with crisis, his effectiveness in diplomacy, his reformist mindset and his place in the administrative structuring of the Tanzimat era. In this framework, the main sources of the study are archival documents, second-hand sources, national and foreign newspapers.

Keywords: Ottoman Empire, Tanzimat Dignitaries, Mehmed Kabûli Pasha, Embassy, Bureaucracy

Giriş

Bu çalışma Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Mehmed Kabûlî Paşa'nın hayatına odaklanmaktadır. Çalışma, Osmanlı hariciyesinin ikinci adamı olan bir bürokratin hayat hikâyesinin incelenmesini amaçlamakla birlikte döneme dair bakış açısı sunmayı da hedeflemektedir.

Çalışmanın temelini oluşturan Paşa'nın hayat hikâyesi İstanbul'da başladı. İstanbul'da aldığı eğitimin ardından Osmanlı bürokrasisine intisap etti. Tercüme Odası'nda uzun yıllar çalışan Kabûli Paşa kurumun önemli isimlerinden biri oldu. Görevi sırasında yurt içi ve yurt

dışında birçok görevde bulundu. Berlin sefaretî kâtipliğinde başlayan diplomatik kariyeri Londra ve Atina sefaretleriyle devam etti. Kariyer basamaklarını hızla çıkarken Kırım Savaşı gibi zor bir dönemde orduların sevk ve idaresinde aktif olarak görev yaptı. Osmanlı hariçiyesinde Fuad Paşa'dan sonra en yetkili konuma erişti. Özel görevle gittiği Cebel-i Lübnan, Boğdan, Sırbistan ve Girit'te ortaya çıkan krizleri yönetme yeteneğinden faydalanıldı. Çok yönlülüğünden sadece diplomasi alanında değil, mali konularda da yararlandı ve devletin iktisadi politikalarına katkı sağladı. Osmanlı, bünyesinde kurulan birçok komisyonda aktif olarak yer alırken üç kez ticaret nazırlığı görevini yürütmüştür. Kariyerinin sonlarına doğru Viyana ve Petersburg elçiliğine atanmıştır. Referansları sayesinde de önemli görevlere getirilmiş olan Paşa, Osmanlı bürokrasisinde dil bilen, mesleki bilgiye sahip, dış dünyayı tanıyan, entelektüel bir diplomattır.

Çalışmanın ana kaynaklarını, arşiv belgeleri, ikincil kaynaklar, ulusal ve yabancı basın teşkil etmiştir. Bu çalışma, Kabûli Paşa'nın hariçiyeye intisabının kendi hayatının en belirleyici unsuru olduğu iddiasından hareketle, söz konusu teşkilâtın ilgili döneminde Osmanlı siyaset ve bürokrasisindeki ağırlığının da gittikçe arttığını vurgular ve Paşa'nın Tanzimat uygulamalarında önemli bir role sahip olduğunu öne sürer.

Çalışmanın temel soruları ve sorunsalı şunlardır: Paşa nasıl bir çocukluk ve gençlik geçirdi? Bildiği dillerin avantajını nasıl kullandı? Keçecizade Fuad Paşa'nın referansı ne kadar etkiliydi? Osmanlı bürokrasisinde hangi yenilikleri ve reformları gerçekleştirdi? Onu diğer diplomatlardan ayıran özellikler nelerdi?

1. Doğumu, Ailesi ve Eğitimi

Mehmed Kabûli, Tahvil Kalemî memurlarından Emin Kabûli'nin oğlu olup 1812'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹ Ailesinin de desteğiyle küçük yaşta eğitim hayatına başlamıştır.² Birçok devlet adamının ders aldığı Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesine giderek Kethüdazâde

1 Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt 1996), s. 854.

2 Taha Toros, "Kabûli Paşa'ya Dair", *Tarih ve Toplum*, İstanbul (1990), XIV, s. 265-266.

Mehmed Arif Efendi'den ders almıştır.³ Ardından 1838'de açılan “Ma-arif-i Adliye Mektebi'ne devam etmiştir.⁴

Aile hayatı hakkında oldukça kıt bilgilere sahibiz. Adile Zafer Hanım'la bir evlilik yapmış ve hiç çocuğu olmamıştır. Eşinden ötürü önemli akrabalık bağlarına sahipti. Kayınpederi Osmanlı bürokratlarından Halepli Ahmed Necib Efendi'dir. Kayınbiraderi ise “Mahşer Midillisi“ olarak da bilinen Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey'dir.⁵

2. Bürokratik Görevleri

Kabûli'nin Divan-ı Kalemî'ne girmesi ve Fransızcaya vukûfiyeti ileriki dönemlerde Osmanlı diplomasisinde iyi yerlere gelmesinin önünü açmıştır. Öte yandan dış siyasetin inceliklerini de yavaş yavaş öğrenmeye başlamıştır. Bu başlık altında kariyerindeki bürokratik görevler mercek altına alınacaktır.

Kariyerine ilk 1837'de Divan Kalemî'nde başladı.⁶ Daha sonra öğrendiği yabancı dillerin sağladığı avantajla 1840 yılında Babîâli Tercüme Odası'nda ücretsiz olarak iş başı yaptı. Bürokraside yükselmek için fırsata dönüşen bu odada görev yapmak ona devlet kapısının ardına kadar açılmasını sağladı. Tam da bir sene sonra bir nevi ödül olarak 24 Temmuz 1841'de Süleyman Ruhi Efendi'nin vefatıyla ondan kalan nişan ve berat kendisine verildi.⁷ Gerçek manada tecrübe kazandığı ve dil öğrendiği bu kurumda yaklaşık olarak 8 sene görev yaptı. Bu memuriyetin kendisine kattığı bir diğer değer, devlet işlerinin nasıl yürüdüğünü öğrenmesiydi.

Bu arada 10 Ağustos 1845'te terfi ederek ilk yurt dışı görevi olan Berlin Sefareti Başkâtipliğine getirilmişti.⁸ Berlin'de görevi sonlandığında Tercüme Odası'ndaki işine geri dönmüş, yurt içinde bazı meselelerin

3 İsmail Erdoğan, “Kethüdâzâde Ârif Efendi ve Felsefi Görüşleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (XV), 2005. s. 172.

4 Sezai Balcı, *Babîâli Tercüme Odası*, (İstanbul: Libra, 2013), s. 175-176.

5 Muhammet Ballı, *Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûli Paşa (1812-1877)*, (Yüksek Lisans Tezi,) Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 4-8.

6 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, s. 854.

7 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye (İ.DH), 42/2073.

8 İbrahim Alaattin Gövsa, *Meşhur Adamlar*, (İstanbul, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün, 1949), s. 201.

halledilmesi için görevlendirilmiştir. Bunlardan biri Çanakkale'de meydana gelen gayrimüslim tebaa ile Osmanlı gümrük memurları arasında oluşan bir meseleydi. Bu anlaşmazlık palamuta uygulanan gümrük resminden dolayı ortaya çıkmıştır. 7 Mayıs 1846'da meselenin halledilmesi için Çanakkale'ye giderek sorunu nihayete erdirmiştir.⁹ Bu arada Necib Efendi'nin görevden alınmasıyla yerine vekâletle 30 Mayıs 1847'de Liman Pasaport Memurluğuna tayin edilmiştir.¹⁰

Kabûli Efendi, devlet kademesinde farklı kurumlarda bürokratik görevlerde bulunmuş ve birçok reform gerçekleştirmişti. İlk olarak Fuad Paşa'nın Hariciye Nazırlığı döneminde 4 Kasım 1852'de Hariciye Kâtipliğine ve 26 Kasım 1855'te Mehmed Efendi'nin yerine Ticaret Nezâreti Muavinliğine tayin edilmiştir.¹¹ Kısa bir zaman sonra Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na atanmıştır. Bu odadaki önemli çalışmalardan biri de Kırım Savaşı'ndan sonra Babîâli Tercüme Odası'nı reforme etmesidir. Onun döneminde Babîâli Tercüme Odası'nda verilmekte olan eğitim gayet düzgün bir şekilde belli bir plana sokulmuştur. Bu görevin ardından 24 Mart 1856'da vekaletle yürüttüğü göreve asaleten atanmıştır.¹²

30 Aralık 1856'da Edirne-Aleksinaç telgraf hattının yapılması için kurulan komisyonda yer almıştır.¹³ İki seneye yakın Divan-ı Hümayun Tercümanlığı görevini sürdüren Kabûlî Efendi'ye 6 Temmuz 1856'da Sardunya Devleti tarafından Sean Moris Nişanı verilmiştir.¹⁴ Diğer yandan Arif Mehmet Efendi'nin 16 Aralık 1859'da Meclis-i Vâlâ âzalığına atanmasıyla Hariciye Müsteşarlığına 18 bin kuruş maaşla atanmış,¹⁵ Fuad Paşa'nın nazırlığı döneminde politika memuru olarak Cebel-i Lübnan'a gönderilmiştir.¹⁶

9 BOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kalemi, (HR. SYS) 2927/77.

10 Mehmed Kabûlî Efendi, 2 bin kuruş maaşla Liman Pasaport Memurluğuna atanmıştır. Necib Efendi, bu görevden tamamen alınmamıştır. (İrade Hariciye, (İ. HR), 40/188.

11 BOA, A.MKT. MHM, 80/60.

12 BOA, A.DVN, 112/58.

13 Diren Çakılcı, "Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü", OTAM, Ankara 2013, (34) s. 67-70.

14 BOA, HR.MKT, 151/29.

15 BOA, HR. MKT., 319/48.

16 BOA, A.DVN., 175/95.

Görüldüğü üzere Kabûli Efendi, Divan-ı Hümayûn Kalemî'yle Osmanlı bürokrasisine intisap etmiş, yurt içi ve yurt dışında birçok önemli görevi yerine getirmiştir. Bu sayede hem deneyim kazanmış hem de Osmanlı bürokrasisinin kritik isimlerinden biri haline gelmiştir.

3. Kırım Savaşı Sırasındaki Görevleri

Kabûlî Efendi, Kırım Savaşı sırasında savaşın yönlendirilmesi ve askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi önemli görevleri yerine getirdi. Şubat 1854'ten Kasım 1855'e kadar sırasıyla Babîâli Seraskeri Harp, Gelibolu, İkinci Varna, Yunan, Borç ve Denetim komisyonlarında görev aldı.¹⁷

Sadece komisyon çalışmalarında değil, aynı zamanda tercümanlık faaliyetlerinde de yer almıştı. Bu hususta Fransız Saint Arnaud ve İngiliz Lord Raglan yönetiminde birliklere 31 Mart 1854'te Gelibolu'ya ayak bastıkları sırada onlara “hoş geldin“ merasimi düzenlemek ve tercümanlık yapmak üzere gönderilmiştir.¹⁸ Bu görevi sonrası 16 Mart 1854'te Gelibolu Komisyonunda çalışmıştır.¹⁹ Bu arada 27 Haziran 1854'te İngiliz ve Fransız karargâhı Varna'da kurulduğundan Birinci Varna Komisyonu'nda bulunmuştu.²⁰ Lakin bir takım uyuşmazlıklar ve sıkıntılardan ötürü İkinci Varna Komisyonu kurulmuştur.²¹ 1 ay kadar bu komisyonda çalışmalara katılmış, 14 Eylül 1854'te Yunan Komisyonu Başkanlığına tayin edilmesiyle komisyondaki görevi son bulmuştu.²²

Yoğun gündem altında mali konularda Kabûlî Efendi'ye bir takım vazifeler verilmişti. Borç alındığında borç veren tarafın isteğiyle bir gözetim komisyonu kuruldu. Kabûlî de Osmanlı Devleti'ni temsilen savaşın masraflarına alınan borçların harcanması için kurulan

17 Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 231-232.

18 Keleş, *Kırım Savaşı*, s. 234.

19 BOA, İ.DH., 317/20516; BOA, İ.MMS., 1/13.

20 Keleş, *Kırım Savaşı*, s. 241.

21 Saim Besbelli, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, (Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1977), s. 122.

22 BOA, A.AMD, 51/68.

komisyona görevlendirildi. Babîâlî, 11 Ekim 1854'te bir komisyon kurdu, komisyonda Osmanlı Devleti'ni Raşit Bey, Mehmet Bey ve Kabûlî Efendi, İngiltere'yi D. Revelaky, Fransa'yı M. David Glavany temsil etti.²³

1854 dış borcu savaşın getirdiği ağır yükü kaldıramamış, bunun üzerine Bâbîâlî yeni bir borç almaya karar vermişti.²⁴ 1855'te alınan ikinci borcun bir program dahilinde harcanmasına yönelik 30 Ekim 1855'te yeni bir komisyon kuruldu. Bu komisyona, Kabûlî Efendi üye olarak atandı.²⁵ Bu minvalde harcamalar Kabûlî Efendi'nin de üyesi olduğu komisyonun gözetiminde olacaktı.

Görev aldığı başka komisyon da Kırım Savaşı sırasında Osmanlı askerlerine verilecek kıyafet hakkında idi. 22 Ocak 1855'te oluşturulan komisyonda yer aldı.²⁶ Bu arada Kabûlî Efendi, 10 Ağustos 1855'te Vali Hafız Paşa hakkında soruşturma yapmak için Trabzon'a gönderildi.²⁷ Bir hafta süren yolculuk sonrasında 17 Ağustos 1855'te kente ulaştı.²⁸ Kabûlî Efendi'nin raporu sonucu Hafız Paşa yargılanmış ve görevinden azledilmiştir.²⁹

Sonuç olarak Fransızcaya hâkimiyeti, iktisadi konularda yetkinliği Kırım Savaşı öncesi ve sonrası bu tür önemli vazifelerde yer almasına olanak sağlamıştır. Azmi ve çalışkanlığı sayesinde Osmanlı bürokrasisindeki yerini daha da sağlamlaştırmıştır.

4. Özel Görevleri

Bu başlık altında bir Osmanlı bürokratu olan Kabûli Bey'in Rusçuk, Boğdan, Sırbistan, Girit ve Cebel-i Lübnan görevlerinin üzerinde durulacaktır.

²³ Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, haz. Kerem Işık, (İstanbul, Kitapevi, 2007), s. 89.

²⁴ Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Ankara, Erguvani, 2017), s. 143.

²⁵ Keleş, *Kırım Savaşı*, s. 216-220; Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Defterin Değerlendirilmesi", *OTAM*, (27), 2010, s. 125.

²⁶ Keleş, *Kırım Savaşı*, s. 231..

²⁷ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, (İstanbul, Simurg, 2000), s. 56.

²⁸ BOA, HR. MKT, 122/11..

²⁹ İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 6/213.

Kabûlî Efendi, Tercüme Odası memuriyetinde ilk kez özel görevle Rusçuk'a gönderilmişti. Ondan beklenen netti; Boğdan'da söz sahibi olan Boyarların güvenli bir şekilde Osmanlı ülkesine gelişlerine refakat etmekteydi. Bu arada 1848'de Boğdan'da Voyvoda Mihail Sturdza'ya karşı protestolar olmuştu. Sturdza, onları Rusçuk'a yollamış, Osmanlı yönetimi devlet otoritesini sağlamak adına Boyarları Bursa'ya nakletmeyi planlamıştı. Bu minvalde 8 Mayıs 1848'de Babîâlî Tercüme Odası'ndan Kabûlî Efendi, 7.500 kuruş harcırahla Rusçuk'a gönderilmişti.³⁰ Boyarların güvenli bir şekilde payitahta ulaşmalarını sağlamış, birkaç gün Gemlik'e ulaşmıştır.³¹ Romen boyarlara mihmandarlık yapan Kabûlî Efendi, Bursa'da 16 gün kaldıktan sonra, 21 Haziran 1848'de İstanbul'a dönmüştü.³²

Aradan 9 sene geçmişti ki bu kez de Eflak-Boğdan'daki seçimlere dair fermanların teslimi için Divan-ı Hümayûn Tercümanı Kabûlî Efendi, bölgeye gönderilmiştir.³³ Ancak bir süre sonra yeni bit görev dağılımıyla 23 Şubat 1857'de Mehmed Kabûlî Efendi Boğdan'a, Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey ise Eflak'a tayin edilmiş ve İstanbul'dan yola çıkmışlardır.³⁴

1857 Haziran ayında seçim sandıkları kurulmuş, seçimi iki eyaletin birleşmesine karşı çıkanlar kazanmıştır. Ancak batılı güçlerin Osmanlı Devleti'ni diplomatik yollardan sıkıştırmaları üzerine seçimlerin tekrarına karar verilmiştir. Boğdan'da seçimler Ağustos ayında, Eflak'ta ise Eylül ayında yapılmış ve bu kez seçimi birleşme taraftarları kazanmıştır. 1857 Ekim ayında Eflak ve Boğdan'ın Birleşik Prenslikler adı altında birleştikleri ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti bu durumun Paris Antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürerek buna itiraz etmiştir.³⁵

30 *Journal De Constantinople*, 6 Haziran 1848; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, haz. Nilüfer Epeçeli, (İstanbul, Yeditepe, 2009, s. 34).

31 BOA, HR. MKT., 20/77.

32 BOA, A.MKT, 135/51.

33 BOA, A.AMD., 72/26.

34 BOA, HR. MKT., 178/65; BOA, HR. MKT., 187/12.

35 *Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, (Ankara, ATESE, 2006), s. 106-107.

Öte yandan Sırbistan'da da sular durulmuyordu. Başknez Alexandr ve konsey arasında sorunlar devam etmekteydi.³⁶ Bir de 1857 yılı sonlarına doğru Alexandr'a yönelik bir suikast girişiminin ortaya çıkarılması da gerilimi arttırdı.³⁷ Alexandr, suikastçileri hapse atarken, muhalifler de kanun dışı uygulamaları öne sürerek İstanbul'dan memur istedi. Osmanlı, bu durumu kayıtsız kalmadı ve 26 Ocak 1858'de İbrahim Ethem Paşa ve Kabûlî Efendi'yi görevlendirdi.³⁸ Kabûlî Efendi'ye yol harcırahı olarak ise 75 bin kuruş harcırah ve 15 bin kuruş maaş verildi.³⁹ Görevleri netti, iki tarafı barıştırmak ve sükûneti sağlamaktı. Nihayetinde hapiste kalanlar tahliye edildi, başknez ve muhalifler barıştı.⁴⁰

Sırbistan'da hal böyle iken Girit'te olaylar içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bölgede düzeni sağlamak amacıyla en son Sırbistan memuriyetinde yaptığı hizmetlerle takdir kazanmış olan Kabûlî Efendi, bu göreve uygun görülürse de sağlık sorunlarını öne sürerek görevi iade etmişti. Onun yerine Ticaret Nezareti çalışanlarından Remzi Efendi tayin edilmiştir.⁴¹

Sırbistan'da kurulan konseyin çalışmalarını takibi için Kabûlî Efendi, müsteşarlık yetkisi ile bir kez daha görevlendirilmiştir. Bu kararda daha önce bölgeye gidişi ve siyasi durumu vukûfiyeti etkili olmuştu.⁴² Maiyetinde ise Tercüme Odası memurlarından Arzuman Efendi yer almıştır.⁴³ Kabûlî Efendi'ye verilen talimatta, "Sırbistan'da kurulmak istenen Millet Cemiyeti, halk tarafından seçilmiş vekillerden oluşacak ve Osmanlı sınırında bir anlaşmazlık yaşanması durumunda İstanbul'a bildirilecekti. Gelişmelerden an be an haber edilmesi Kabûlî Efendi'den istenmiştir.⁴⁴ Belgrad'a gelişyle bir meclis

36 Ayşe Özkan, *Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 126.

37 Fatma Erten, *Vak'a-i Hayret-nümâ*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 157.

38 BOA, HR. MKT., 228/10.

39 BOA, HR. MKT., 228/10.

40 BOA, HR. MKT., 241/6.

41 BOA, A.AMD., 82/86.

42 BOA, A.AMD., 90/13.

43 BOA, İ.HR., 161/8624.

44 BOA, İHR., 161/8624.

kurulmuş ve yaşanan gelişmelerin ardından iktidar değişikliği yaşanmıştı. Knez seçiminden sonra işleri yoluna koyan Kabûlî Efendi, 22 Şubat 1859'da geri dönmüştür.⁴⁵

Hariciye Kâtibi Kabûlî Efendi'nin bir başka memuriyeti ise Girit'te 1858-1859 yılları arasında meydana gelen karışıklıkları bastırmaktı. Hariciye Müsteşarı yetkisiyle emrine dört tabur askerle 5 Eylül 1859'da Girit'e⁴⁶ 5 bin kuruş harcırah ve 30 bin kuruş maaş tahsis edildi.⁴⁷ Adaya gitmeden önce kendisine bir talimat verildi. Bu talimatta, adadaki gayrimüslimlerde isyan hali bulunduğundan meseleye daha dikkatli bakılması istendi. Girit'te 2 ay kaldıktan sonra adada istikrarın tesisi için bir takım öneriler sunmuştu. Buna göre; ilk olarak adada geniş katılımlı bir meclis kurulmalı ve azalar ise güvenilir kişiler oluşturulmalıydı. Girit'te çıkan, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan Vafis olayının soruşturmasını yürütüp, Handiye Posta Vapuruyla Kasım 1859'da İstanbul'a dönmüştür.⁴⁸

Bu arada Cebel-i Lübnan'da otoritenin yeniden tesisi ve isyancıların yola getirilmesi için “bâlâ” rütbesi ile Hariciye Müsteşarı Kabûlî Efendi, Sahak Abro'nun yerine politika memuru olarak atanmıştı. Kendisine verilen talimatta; Osmanlı hukukunun korunması için kanunlar eksiksiz uygulanacak ve kanuna karşı gelenlerin cezası da hukukun ön gördüğü şekilde olacaktı.⁴⁹ Bölgede bulunduğu süre zarfında isyancıları cezalandırmaya ve isyandan zarar görenlerin tazminat konularıyla ilgilendi. İsyancıların mallarına el koymuş ve Havran'daki karışıklıkları önlemek için şehrin idari taksimatında değişikliğe gitmişti.⁵⁰

Kriz çözme konusunda oldukça vasıflı bir bürokrat olduğu anlaşılan Kabûlî Efendi'nin aldığı görevleri hakkıyla yerine getirdiği söylenebilir. Zira her ne kadar toplumsal yapıya yabancı olsa da zor dönemde zor görevlerin üstesinden gelmeyi başarmıştır.

⁴⁵ BOA, İ.HR., 165/8834.

⁴⁶ BOA, Sadaret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir, (A.MKT. NZD), 290/17.

⁴⁷ BOA, HR. MKT., 303/60.

⁴⁸ BOA, A.MKT. UM., 374/65.

⁴⁹ BOA, İ.DH., 485/32746.

⁵⁰ BOA, A.MKT. UM., 562/81.

5. Valilikleri

Özel görevlerdeki çabası ve başarıyla göze çarpan Mehmed Kabûli Bey, rütbe alarak paşa oldu ve kariyerinde ilk kez vali olarak bir göreve atandı. Bu başlık altında Sayda ve Aydın valilik görevleri mercek altına alınacaktır.

Cebel-i Lübnan'daki başarılı ve gayretli çalışmaları sonrası 16 Mart 1863'te Kayserili Ahmet Paşa'nın yerine Sayda Valiliğine atanmıştır.⁵¹ Gerçekten de aranan şartları sağlamaktaydı. Bunlar arasında bölgeyi ve toplumsal yapıyı yakından bilmekteydi. Sayda, onun hayatında dönüm noktası olmuş ve 25 Mayıs 1863'te vezir [paşalık] rütbesi almıştır.⁵² Sayda Valiliğine atandıktan sonra ilk iş olarak Sayda ve Beriyyetüşşam'ın asayişine önem vermiştir. Valiliği büyük ölçüde asayiş ve güvenlik sorunlarını çözmekle geçmiştir.

Sayda Valiliği görevi bitince İstanbul'a dönmüş ve Aydın Valisi Ahmed Paşa'nın Yanya Valiliği'ne atanmasıyla ondan boşalan göreve getirilmiştir. 6 ay kadar İzmir'de valilik yapmış, görevde bulunduğu yıllarda İzmir'de afet, ulaşım ve asayiş olayları ile yakından ilgilenmiştir. Sorunların ve çözüm yolları üzerine müzakerelerde bulunmuştu. Valiliği esnasında bölgeye yerleştirilen muhacirlerin iskânı konusunda muhacir komisyonunda yer almıştır. Valiliği sırasında İzmir'de bulunan gümrük binasına yeni kısımlar eklenerek genişletilmiştir. İzmir gümrüğüne ait demiryolu hattı ve kordon inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İzmir'de Kışla-yı Hümayûn tamir edildiği gibi vergilerinin toplanması için bir heyet-i mahsusa kurulmuştur.⁵³

Görüldüğü üzere Sayda Valiliği genel manada asayiş olaylarıyla geçse de var olan olayların kısmen önüne geçememişti. Aydın Valiliği ise daha çok şehircilik işleri, bayındırlık faaliyetleri ve alt yapı hizmetleriyle geçmiştir. Her iki valiliğinde sivil bir Paşa sıfatıyla merkezin benimsediği sistem anlayışını taşrada temsil etmeye çalışması her açıdan kritikti.

51 Ömer Faruk Akün, “Şinasi'nin Fatin Tezkeresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (XI), 1961, s. 283.

52 BOA, İ. DH., 507/34524.

53 Serap Tabak, *İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s. 8-35.

6. Diplomatik Görevleri

Bu bölümde Kabûli Paşa'nın Londra sefaret kâtipliği, maslahatgüzarlığı, Atina Orta Elçiliği, Viyana ve St. Petersburg Büyükelçiliği mercek altına alınacaktır.

Mehmed Kabûlî Efendi, 1845'teki Berlin Sefareti Kâtipliği deneyiminden sonra 1848 sonlarında dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan Londra'ya kâtip olarak atanmıştır.⁵⁴ Londra Sefiri Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın, 20 Ağustos 1850'de Halep Valisi olarak atanmasıyla yerine yeni bir sefir gelinceye kadar maslahatgüzar olarak bırakılmıştır.⁵⁵ 20 Ağustos 1850'de maslahatgüzar olarak bırakıldığı sefaret işlerini 23 Mart 1851'e kadar yürütmüştür.⁵⁶

Londra'da iş deneyimi kazandıktan sonra 18 Aralık 1851'de Atina'ya orta elçi olarak atandı. Atina, onun ilk elçilik görevi olması bakımından önemlidir.⁵⁷ Önce maslahatgüzar olarak atanmasına karar verilmiş ancak maslahatgüzar maaşı ile geçinemeyeceğinden 14 bin kuruş maaşla “sınıf-ı sâni rütbesi“ ile göreve getirildi.⁵⁸ Yaklaşık 6 ay süren Atina orta elçiliği büyük ölçüde eşkıyalık, firariler ve emlak meselelerinin yarattığı sorunların gölgesinde geçti. Daha önce belirttiğimiz sorunların dışında Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri de yakından izledi. Bu gelişmeleri raporlar halinde İstanbul'a sundu.⁵⁹ Sebebini bilmediğimiz bir nedenden 12 Aralık 1852'de Atina Sefaretinden azledildi. ⁶⁰ Bu arada 12 Aralık 1852'de Yunanistan Kralı Otto tarafından bir nişan verildi.⁶¹

Kabûlî Paşa, 2 Mayıs 1873'te Ahmed Arifi Paşa'nın yerine Viyana Büyükelçiliğine getirilmiştir.⁶² Mayıs ayı içinde yola çıkarak Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'e sunulmak üzere çeşitli

⁵⁴ Oscar Mac Carthy, *Revue de L'Orient*, Paris 1848, s. 41.

⁵⁵ Bâb-ı Âsafî Âmedî Kalemi (A.AMD), 22/8.

⁵⁶ Dosya Usulü İrâdeler (İ.DUİT), 149/38.

⁵⁷ *Salname-i Devlet-i Hariciyye*, Matba'a-i Osmaniyye, İstanbul 1306, haz. Ahmed Nezih Galitekin, (İstanbul, İşaret, 2003), II, s. 77.

⁵⁸ Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi, (HR. MKT), 41/34.

⁵⁹ İrade Eyalet-i Mümteve Girid (İ. MTZ. GR), 8/197.

⁶⁰ BOA, İ.HR., 93/4537; BOA, A.AMD., 41/36.

⁶¹ BOA, İ.HR., 93/4537.

⁶² BOA, İ.DH., 666/46376.

hediyeler götürmüştür.⁶³ Paşa'ya Viyana'ya gidişi için 500 lira tahsis edilmiştir.⁶⁴ Büyükelçiliği dönemde çeşitli meselelerle ilgilenmek zorunda kalmıştı.⁶⁵ Bunlar; 1873 Viyana Sergisi ile Osmanlı borçlanmaları hakkındaki müzakereler, Şark meselesi, Rusya'nın Panslavizm politikası ve basının takibiydi. 15 Temmuz 1874'te Viyana Sefirliği görevinden ayrılmış, Ahmet Şevket Bey'in yerine 3 Haziran 1874'te İstanbul Şehreminliğine atanmıştır.⁶⁶

Viyana elçiliğinden 1 sene sonra 24 Ekim 1875'te Petersburg Büyükelçisi olarak tayin edildi.⁶⁷ Petersburg Büyükelçiliği sırasında Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve V. Murat başa geçti.⁶⁸ Bu kez de çok geçmeden V. Murat'ın hastalığı sebebiyle tahta Sultan II. Abdülhamit çıktı.

Sefirliğinde önemli vazifelerinden biri de istihbarat toplayarak merkeze bildirmek ve İstanbul'daki karar alıcıların politika üretmelerine katkı sağlamaktı. Bu hususta Avrupa'da meydana gelen olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi almak amacıyla çeşitli ülkelerde bulunan Osmanlı sefirleriyle mektuplaşmıştır. Petersburg sefirliği dönemi boyunca Osmanlı-Karadağ, Osmanlı-Sırbistan Savaşı ve Ermeni gibi siyasi sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde kritik bir dönemde elçilik sırasında Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve eşi Maria Behçet, Ermeniler tarafından öldürülmüştü.

Bir sene süren Petersburg görevi sonrası hastalanarak tedavi için Avrupa'nın yolunu tuttu. Petersburg Büyükelçiliği hariciyedeki son görevi oldu ve İstanbul'a döndükten sonra 19 Mart 1877'de Meclis-i Ayân üyesi olarak atandı.⁶⁹

Sefaret görevleri kendini çok yönlü inşa etmek sürecinde önemli yapı taşlarıdır. Bu memuriyetleri sırasında mesleğin inceliklerini öğrenmişti. Atina, Viyana ve Petersburg elçiliğinde daha tecrübeli, meselelere daha rasyonel bakan bir görüntü çizmiştir.

⁶³ *Sheffield Daily Telegraph*, 7 Mayıs 1873; *The Morning Post*, 26 Ağustos 1873.

⁶⁴ BOA, İ.HR., 259/15493.

⁶⁵ *Takvim-i Vekayi*, 22 Ağustos 1873.

⁶⁶ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, (İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995), s. 1562.

⁶⁷ BOA, İ.HR., 268/16149.

⁶⁸ BOA, HR. SFR.(01), 64/64, 1876).

⁶⁹ *Takvim-i Vekayi*, 19 Mart 1877.

7. Komisyon Görevleri

Kabûli Paşa, Aydın Valiliği'nden şehrin havasına alışamadığını öne sürerek istifa etmişti. 10 ay kadar İstanbul'da açıkta kalmış, ardından 7 Eylül 1865'te 20 bin kuruş maaşla Meclis-i Vâlâ âzası olarak atanmıştır.⁷⁰ Bunun yanı sıra İstanbul'da büyük bir yangın çıkmıştır. Bu yangında zarar görenler için kurulan iane komisyonunda başkan olarak çalışmalara katılmıştır.⁷¹

Bu arada Kırım Savaşı sonrası ortaya çıkan malî sorunlardan dolayı Osmanlı maliyesi büyük ölçüde sıkıntılı dönemler yaşamaktaydı ve devlet bazı tedbirler alınmak zorunda kaldı. Bilindiği üzere 1859 yılında İslahat-ı Maliye Komisyonu kurulsaydı istenen başarı yakalanamamıştı. Hem imparatorluğun genel bütçesinin tanzimi gecikmiş hem de hükümetin borç arayışlarına teminat oluşturacak teminattan mahrum kalmıştı. Tam da bu atmosferde Mütercim Rüşdü Paşa başkanlığında “Meclis-i Âli-i Hazâin” kuruldu.⁷² Malî konulara vâkıf kendi alanlarında uzman Müslim ve gayrimüslim devlet görevlileri yer aldı. Bunlar; Meclis-i Vâlâ âzasından Cemil Bey, Kabûlî Paşa ile Cevdet Efendi idi. Fakat 6 Haziran 1866'da Meclis-i Âli-i Hazâin feshedildi. Feshin ardından Meclis-i Vâlâ âzalığına geri döndü.⁷³ Meclis-i Vâlâ âzalığına geri dönerek, 26 Haziran 1867'de Tuna Komisyonu Başkanı oldu.⁷⁴

8. Ticaret Nazırlıkları

Bu başlık altında Paşa'nın nazırlığı dönemindeki faaliyetleri, yurt içi ve yurt dışı görevleri, komisyon üyelikleri ele alınmıştır.

Daha önce Ticaret Nezareti muavinliği yapan ve ticari konularda bilgisi olan Kabûlî Paşa, Halil İbrahim Paşa'nın yerine Haziran 1867'de 10 bin kuruş maaşla vekâleten atanmış, 9 ay vekâletle görevi sürdürmüştür.⁷⁵ Bu göreve, 7 Mart 1868'de asaleten atanmış ve kendisine 30

⁷⁰ BOA, İ.DH., 540/37546; BOA, A.MKT, MHM, 341/51.

⁷¹ BOA, HR.MKT., 533/98.

⁷² Hasan Ali Çakmak, *Meclis-i Âli-i Hazâin*, (Konya, Çizgi, 2023), s. 49.

⁷³ BOA, A.MKT. MHM, 762/26.

⁷⁴ BOA, HR.MKT., 579/44.

⁷⁵ Aziz Tekdemir, *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 292

bin kuruş maaş verilmiştir.⁷⁶ 1868'ten 1871'e kadar sürdürdüğü nezaret bünyesinde birçok reform gerçekleştirmiş, komisyon görevlerinde bulunmuş, Girit'e gitmiş, Nafia nezaretini vekâleten idare etmiş, ulaşım konusunda bazı yenilikler gerçekleştirmişti.

Kabûlî Paşa, 11 Temmuz 1868'de Nafia Nazırı Davut Garabet Paşa'nın 2 ay kadar süreyle Avrupa'ya gönderilmesiyle Nafia Nezâreti'ne vekâlet etmişti.⁷⁷ Nazırlığı sırasında ise *Takvim-i Ticaret* gazetesinin yayın hayatına devam edilmesine yönelik girişimde bulunmasıdır.⁷⁸ Bakanlığı döneminde mahkemelerde uygulanacak kanunların hazırlanması sürecinde bakanlar kurulunda *Mecelle* görüşmelerine de katılmıştır.⁷⁹ İlgilendiği bir başka gelişme ise İstanbul'da tramvayla toplu taşıma konusunda atılan adımlardır.⁸⁰ Tramvayla alakalı ilk çalışmalar 1869'da başlarken ulaşım konusundaki ilk sözleşme 1869'da Mehmed Kabûlî Paşa tarafından imzalanmıştır. Böylece atlar tarafından çekilen araba işletilme imtiyazı 40 yıl süre ile Dersaadet Tramvay Şirketi'ne ihale edilmiş ve 1870 yılı itibarıyla hat üzerinde çalışmalar başlamıştır.⁸¹

Bu arada 1870 yılında İstanbul'un Kasımpaşa başta olmak bazı semtlerinde çeşitli yangınlar görülmüştü.⁸² Mısır hidivi, çıkan yangınlar nedeniyle 40 bin lira maddi yardımda bulundu ve bu yardımın faydalı kullanılması adına bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonda Kabûlî Paşa da yer almıştı.⁸³ Sadece yangın komisyonunda değil başka çalışmalarda da yöneticilik tecrübesine başvurulmuştur. Bilindiği üzere The Old Fevai Iê Osmaniê Steam Navigation [Fevâid] adlı denizcilik şirketi Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e

⁷⁶ BOA, İ.DH., 578/40239.

⁷⁷ BOA, İ.DH., 578/40239, 10 CA 1285/11 Temmuz 1868.

⁷⁸ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1989, s. 60.

⁷⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, haz. Yusuf Halaçoğlu, (İstanbul, Çağrı, 1980), s. 218-219.

⁸⁰ Vahdettin Engin, "İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramwayları", *Osmanlı'da Ulaşım*, ed. Vahdettin Engin vd., İstanbul Çamlıca, 2010, s. 343.

⁸¹ Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tranway", *Osmanlı Araştırmaları*, 2003, (22), s. 177-179.

⁸² Havane Dırağ, *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, (Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Osmanlı Müessesleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1977, s. 205.

⁸³ *The Morning Post*, 23 Temmuz 1870.

ithafen “Aziziye“ adı vermişti. Bu şirket; Mehmed Kabûlî Paşa, Yaver Efendi ve Vasıf Efendi'den oluşan bir konsey tarafından yönetilmişti.⁸⁴

31 Temmuz 1874'te Mahmut Celalettin Paşa'nın yerine üçüncü kez Ticaret Nazırlığı'na getirilmiştir.⁸⁵ Nazırlığında yeni bir banka kurulması ve borç meseleleri ile yakından ilgilenmiştir. Kabûlî Paşa, borçlanma ve banka kurma meseleleri hakkında Viyana, Köln ve Paris gibi şehirlere giderek bir takım görüşmelerde bulunmuştur. Paşa, Rumeli demiryolları ve banka meselesi için Viyanalı Baron Salomon Albert Anselm Rothschild ve Baron Oppenheim ile görüşmüşse de sonuç alamadığı daha sonraki gelişmelerden görülmüştür. Rumeli Demiryolları ile banka meselesi hakkında Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana'daki Rothschildlerle bir süre daha görüşme fırsatı yakalamışa da demiryolları ve banka kurma meselesindeki sıcak bakmamışlardır.⁸⁶

9. Hastalığı ve Vefatı

Petersburg elçiliğinde zor günler yaşayan Kabûlî Paşa'da kronik hemoroid hastalığı saptanmıştı.⁸⁷ Rusya'da tedavi olacak doktor bulamadığından 2 Kasım 1876'da padişahın özel izniyle iki ay süreyle Viyana ve İtalya'ya gitmiştir.⁸⁸

Hem geçirmiş olduğu hastalıktan hem de maddi sıkıntılardan etkilenerek 22 Mart 1877'de Beyoğlu'nda bulunan konağında vefat etmiştir. Cenazesi Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiş ve geniş katılımlı büyük bir cenaze töreni yapılmıştır.⁸⁹ Bu arada eşi Adile Zafer Hanım'dan başka varisi kalmamıştır. Maddi yönden zor günler geçiren eşi Adile Zafer Hanım'a 500 kuruş maaş tahsis edilmiştir.⁹⁰ Eşi, yaşamını İstinye'de Mehmed Kabûlî Paşa'dan kalan yalıda sürdürmüştür.⁹¹

⁸⁴ *The Morning Post*, 8 Ekim 1870.

⁸⁵ BOA, İ.DH, 687/47967.

⁸⁶ Balcı-Balcıoğlu, *Rothschiller ve Osmanlı*, s. 142-143.

⁸⁷ BOA, HR. SFR. (1), 66/68.

⁸⁸ BOA, HR, SFR.(1), 68/100.

⁸⁹ Toros, “Kabûlî Paşa”, s. 265.

⁹⁰ Zabtîye Nezareti Evrakı, (ZB), 344/129.

⁹¹ <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>.(E.T. 22.02. 2017).

Sonuç

Hayat serüveni, bir yönüyle başkalarının biyografilerinde veya anlatılarında yan karakter olarak yer alan Kabûli Paşa'nın hayat hikâyesi müstakil olarak bu makalede ortaya konmuştur. Kendisi birçok önemli görev icra etmesine rağmen pek bilinmeyen bir devlet adamıdır.

Bu arada tahsilini ailesinin imkânlarıyla tamamlayan bir bürokratın hayatı, devlet adamlığı, meslekî kariyeri, şahsiyeti ortaya çıkarıldı. Merak edilen bir diğer konu da diploması alanında son dönem Osmanlı hariciyesinin önemli simalarından gelmesindeki etkenlerdi. Şüphesiz çok dilli olması, çalışkanlığı, tanınmışlığı, yenilikçi bir yapıda olması, teknokrat özelliğinin önemli görevlere gelmesine zemin hazırladığı belirlendi. Keza yükselmesinde birçok dile hâkimiyeti, öğrenmeye açık olması ve çalışkanlığının etkisi vurgulandı.

Cemiyet adamı olmasının yanısıra sadakati, entelektüelliği ve kriz yönetme becerisiyle ön plana çıkmıştır. Nazik, seçkin, sosyal, enerjik, öngörülerini kuvvetli, çözüm odaklı ve uzlaşmacı özelliklere sahiptir. Avrupa'nın pek çok şehrinde görev aldı; sıcakkanlı karakteri sayesinde birçok devlet adamıyla samimiyet kurdu. Avrupa'da görev alması ve yetiştirdiği kültürün batılılaşmasına imkân tanınmasının yanında alafranga görgü kurallarını da öğrenmesine katkı sağladı. Avrupa hanedan üyeleri ve birçok siyasiyle dost olarak devletin politikalarına etki etti.

Görev yılları boyunca beş padişah gören Mehmed Kabûlî Paşa, Divan-ı Kalemî'nden yetişip nazırlığa kadar yükselmiş, devrinin önemli bir şahsiyetidir. İmparatorluğun en uzun yüzyılında farklı coğrafyalarda hizmet etmiş bir devlet adamıdır. 1837'den 1877'e kadar uzanan 40 senelik kariyerinin 5,5 senesi yurt dışında, 1,5 senesi taşrada, 2 senesi mazûl, geri kalanı ise merkez bürokrasisinde geçirmiştir. Tanzimat devrinin önemli devlet adamlarından olan Paşa, verilen görevleri layıkıyla yapan bir görüntü çizmiştir.

Divan-ı Kalemî'nde başlayan memuriyet hayatı daha sonra Babîâli Tercüme Odası'nda devam etmiştir. Babîâli Tercüme Odası'nda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Babîâli Tercüme Odası'nda kendisini yetiştirmiş olması onu nazırlığa kadar yükseltmiştir. 1845 yılı Berlin Kâtipliği görevinden sonra Romanya olaylarında zarar görenler için

1848 yılında özel görevle Rusçuk'a gitmiştir. İstanbul'a dönüşüyle beraber bu sefer de Londra Sefareti Birinci Kâtipliğine tayin edilmiş; daha sonra Londra Maslahatgüzarlık görevini üstlenmiştir. Londra'ya sefir atanınca İstanbul'a dönen Kabûlî, kısa müddet sonra da bu sefer 1851 yılında Atina'ya Orta Elçi olarak tayin edilmiştir. Atina Elçiliği görevi ilk elçilik tecrübesi olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Osmanlı-Yunanistan arasında birtakım sorunlar halen devam ediyordu. Osmanlı-Yunanistan arasında emlak, firariler ve eşkıyalık gibi sorunlar sıkça yaşanmaktaydı. Kabûlî Paşa, bu sorunları yakından takip etmiş, Babıâli'ye bu sorunları rapor etmiştir. Atina Elçiliği görevi sırasında 1852 yılında Hariciye Kâtipliğine ataması yapılmıştır.

Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) yirmi iki yıl süren saltanatında son altı yıl, Kırım Savaşı'nın çıkmasıyla oldukça zorlu geçmişti. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan sonra hem savaşın masraflarıyla uğraştı hem de değişen dünya dengeleri nedeniyle ortaya çıkan yeni siyasî sorunlarla ve isyanlarla mücadele etmişti. Kabûlî Efendi, müttetik orduların ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan Harp Komisyonu ve Denetim Komisyonlarında görev almıştır. Kırım Savaşı sırasında önemli görevler üstelenmesindeki en büyük etken Fransızcaya vakıf olmasıdır. Özellikle yabancı generallerin karşılama törenlerinde Kabûlî Efendi vazife almıştır. Deyim yerindeyse bu yıllarda Edirne-Gelibolu arasında mekik dokumuş, birçok komisyonda görev almıştır. İki kez Hariciye Kâtipliğine bir kez de Divan-ı Hümayûn Tercümanlığına getirilmiştir. Onun için bu dönem oldukça yoğun geçmiştir. Ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan isyanların çözümü için görevlendirilmiştir. Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'nda Romanya ve Sırbistan, daha sonra Hariciye Kâtibi iken Girit ve Hariciye Müsteşarı iken Cebel-i Lübnan'a gönderilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Girit ve Lübnan meseleleri ile meşgul olduğu bu dönemde de olaylar içinde aktif rol almış ve sorunların Osmanlı Devleti lehine çözümü için aralıksız çalışmıştır. Tıpkı bir “dama taşı” gibi görevden göreve koşmuştur.

Sayda (1863-1864) ve Aydın Valiliği (1864) görevinde bulunmuş; Sayda Valisi iken paşa olmuştur. Bu rütbe onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra artık “Mehmed Kabûlî Paşa” olarak anılacaktır. Ticaret Nazırlığı ile devam eden memuriyet hayatı her

dönemde olduğu gibi bu dönemde de hareketli ve başarılı geçmiştir. Bu hareketlilik onu iyice yormuştur ve artık hastalıklardan şikâyet etmeye başlamıştı. Nazırlık görevi yaptığı dönemlerde birçok yeniliği Nezâret bünyesine katmıştır. Ticaret Nazırlığı sırasında birçok komisyonda görevler yapmıştır. Her zaman yeniliğe açık bir devlet adamı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en önemli Ticaret Nazırları arasındadır. Biri vekil olmak üzere üç kez Ticaret Nazırlığı yapmıştır. 1840-1871 arasında tam 31 sene hiç ara vermeden devlete hizmet etmiştir. 1871'de Ticaret Nazırlığından azledilmiştir. 2 sene kadar açıkta kaldıktan sonra 1873'te Viyana Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Bir sene sürdürdüğü Viyana Büyükelçiliği, özellikle Viyana Sergisi ve Doğu Sorunu'nu takip etmekle geçmiştir. Ticaret nazırlığında devletin iflasın eşiğine geldiği bir dönemde 1874'te üçüncü defa Ticaret Nazırı olmuş ve mali meseleleri görüşmek için Avrupa'ya gönderilmiştir. İlk Ticaret Nazırlığı gibi üçüncü ticaret nazırlığı da yurt dışı görevinde geçmiştir.

Kabûlî Paşa'nın büyükelçi olarak görev yaptığı bir diğer ülke de Rusya'dır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Rusya'nın Balkanlar da nüfuz kurmaya çalıştığı bu dönemde Balkanlar ve Kafkasya'daki gelişmeleri yakından takip etmişti. Rusya'da bulunan siyasetçi ve meslektaşlarıyla görüşmeler yapmış ve gelişmeleri İstanbul'a bildirmiştir. Kabûlî Paşa, Ticaret Nazırlığı görevinden sonra bir sene mesai yaptığı Petersburg'da hastalanarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerine tedavi olmak için gitmiş daha sonra İstanbul'a dönerek Meclis-i Ayân âzâlığına atanmıştır. 1877 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Reformcu bir Tanzimat devlet adamına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Mehmed Kabûli Effendi was the son of Emin Kabûli Effendi and was born in Istanbul in 1812. With the support of his family, he attended *Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi* and took classes from Kethüdazâde Mehmed Arif Effendi. Afterwards, he entered the School of Maarif-i Adliye opened in 1838. He first entered the state service in 1837 at the Divan-ı Hümayun and after this room he entered the "School of Maarif-i Adliye". With the advantage of the foreign languages he learned, in 1840 he started to work for free in the Chamber of Translation. He worked as a clerk at the Berlin Embassy and dealt with the settlement

of disputes in Rusçuk and Çanakkale. He later served as Chargé d'affaires in London and ambassador to Athens. He experienced a period of prosperity with the influence of his brother-in-law Fuad Pasha, both thanks to former's merit and the latter's reference. After his ambassadorship to Athens, he became the second in command of the Ministry of Foreign Affairs as the clerk of the Foreign Ministry and actively participated in the commissions established under the direction and administration of the Crimean War. During the Crimean War, he carried out important duties such as directing the war and meeting the needs of the soldiers. He was not only involved in commission duties but also in interpreting activities. In this regard, he was sent to the troops under the leadership of the Saint Arnaud and the Lord Raglan to conduct a "welcome" ceremony when they set foot in Gallipoli on March 31, 1854 and to act as an interpreter for those there. Another commission he served on was controlling the clothing to be given to the Ottoman soldiers. His command of French, his ceremonial nature, and his competence in financial matters allowed him to take part in such important duties before and after the Crimean War. Thanks to his determination and diligence, he further strengthened his position in the Ottoman bureaucracy. Mehmed Kabûli Bey, who was also a competent statesman in financial matters, became the deputy of the Ministry of Commerce and after a while he became a translator in *Divan-ı Hümayun*. During this post, he reformed the Chamber. Over the years in his tenure, he was sent to Moldavia (Boğdan), Serbia and Crete on special missions to resolve disputes and maintain public order. After his successful missions, he was again appointed as undersecretary at the Foreign Ministry. He went to Mount Lebanon on a special mission and after a while he served as governor of Sayda. After Sayda, he became the governor of Aydın. However, claiming that he could not get used to the weather in Izmir, he resigned from his post and came to Istanbul. When he arrived in Istanbul, he served as a member of the Assembly of Governors and the Assembly of Meclis-i Âli-i Hazâin. Immediately after these positions, he served as minister of trade for three times. Having previously served as the assistant minister of trade and having knowledge in commercial matters, Kabûli Pasha was appointed as the acting minister in June 1867 with a salary of 10 thousand *kuruş* and continued his duty as the acting minister for 9 months. He was appointed as the principal on March 7, 1868. During his ministry, which he held from 1868 to 1871, he implemented many reforms in the institution and took part in commissions. On July 31, 1874, he was appointed as the Minister of Trade for the third time, replacing Mahmud Celalettin Pasha. During his ministry, he was closely involved in the establishment of a new bank and debt issues. Kabûli Pasha went

to cities such as Vienna, Cologne and Paris to hold meetings on issues of borrowing and establishing banks. Another issue he was interested in during his ministry was his initiative to continue the publication of the *Takvim-i Ticaret* newspaper. During his ministry, he also participated in the *Mecelle* discussions in the council of ministers during the preparation of laws to be applied in courts. Another development that interests him is the steps taken regarding public transportation by tramway in Istanbul. During his ministries, he traveled to Crete in the entourage of Āli Pasha. After his second ministry of trade, he was appointed ambassador to Vienna. After Vienna, he became the minister of trade again. At the end of his professional life, while he was serving as the ambassador to Petersburg, he was appointed as a member of the Assembly of A'yān during the reign of Sultan Abdŭlhamid II. He died in Istanbul in 1877 while still serving as a member of the assembly mentioned.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Āsafî Āmedî Kalemî (A.AMD), No: 22/8, 41/36, 51/68, , 72/26, 82/86, 90/13,

Bâb-ı Āsafî Divân-ı Hümâyûn Kalemî (A.DVN), No: 112/58, 175/95.

Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî Evrakı (HR. MKT), 20/77, 41/34, 122/11, 151/29, 178/65, 187/12, 228/10, 241/6, 319/48.

Hariciye Nezâreti Petersburg Sefareti (HR. SFR (01), 66/68, 68/100.

Hâriciye Nezâreti Siyasî Kısmı Evrakı (HR.SYS), No: 2927/77.

İrade Dâhiliye (İ.DH), No: 42/2073, 317/20516, 485/32746, 507/34524, 540/37546, 578/40239, 666/46376, 687/47967.

Dosya Usulü İrâdeler (İ.DUİT), No: 149/38.

İrade Hariciye (İ.HR),No: 83/4036, 93/4537, 161/8624, 165/8834, 259/15493, 268/16149.

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), No: 1/13, 6/213.

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), No: 65/1851.

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT. MHM.), No: 80/60, 341/51, 762/26

Sadaret Mektûbî Kalemî Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD), No: 290/17

Sadaret Umumi Vilâyet Evrakı (A.MKT. UM), No: 374/65

Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB), 344/129.

Gazeteler

Journal De Constantinople

Takvim-i Vekayi

The Morning Post

Sabah

Sheffield Daily Telegraph

Web Sayfası

<http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/miniature-manas-rupen/#> E. T.: 01/01/2017).

https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump_full&object_id=3726995&silolibrary=GEN01. E.T.: 04/02/2017).

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>. (E.T: 22.02. 2017).

Kitap ve Makaleler

Ahmet Cevdet Paşa: *Ma'ruzat*, haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Çağrı, 1980.

Akün, Ömer Faruk: “Şinasi'nin Fatin Tezkeresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XI, 1961, 67-98.

Balcı, Sezai: *Babîli Tercüme Odası*, İstanbul: Libra, 2013.

Balcı- Sezai, Balcıoğlu Mustafa: *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Erguvani, 2017.

Ballı, Muhammet: *Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-1877)*, Yüksek Lisans, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Besbelli, Saim: *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara: Genel Kurmay, 1977.

Çakmak, Hasan Ali: *Meclis-i Âli-i Hazâin*, Konya: Çizgi, 2023

Çakılcı, Diren: “Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü”, *OTAM*, 34, Ankara 2013, 59-81.

Çolak, Melek: “XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tranway”, *Osmanlı Araştırmaları*, 2003, (22), s. 177-189.

Dırağ, Havane: *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1977.

Ergin, Osman Nuri: *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul: İ.B.B, 1995.

Engin, Vahdettin: “İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramwayları”, *Osmanlı'da Ulaşım*, ed. Vahdettin Ergin vd., *Çamlıca*, İstanbul 2010.

- Erdoğan, İsmail: “Kethüdâzâde Ârif Efendi ve Felsefi Görüşleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, Elazığ 2005, 171-188.
- Erten, Fatma: *Vak'a-i Hayret-nümâ*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.
- Gövsa, İbrahim Alaattin: *Türk Meşhurları*, İstanbul: Yedigün, 1949.
- Gülsoy, Ufuk: *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul: Simurg, 2000.
- Salname-i Devlet-i Hariciyye*, haz. Ahmed Nezh, Galitekin, Matba'a-i Osmaniyye, İstanbul: İşaret, İstanbul 2003.
- Hornby, Lady: *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, çev. Kerem Işık, İstanbul: Kitapevi, 2007.
- Jorga, Nicolae: *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, haz. Epçeli, Nilüfer, Yeditepe, 2009.
- Keleş, Erdoğan: “Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Defterin Değerlendirilmesi”, *OTAM*, 27, Mart 2010, 107-142.
- Keleş, Erdoğan: *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Akbayar, Nuri, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 1996.
- Oscar, Mac Carthy: *Revue de L'Orient*, Paris 1848.
- Özkan, Ayşe: *Sırbistan'ın Bağımsızlığını Kazanması (1830-1878)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Tabak, Serap: *İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, ATESE, Ankara: 2006.
- Tekdemir, Aziz: *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Toros, Taha: “Kabûli Paşa'ya Dair”, *Tarih ve Toplum*, İstanbul: 1990.
- Yazıcı, Nesim: “Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Kasım 1989, 55-68.

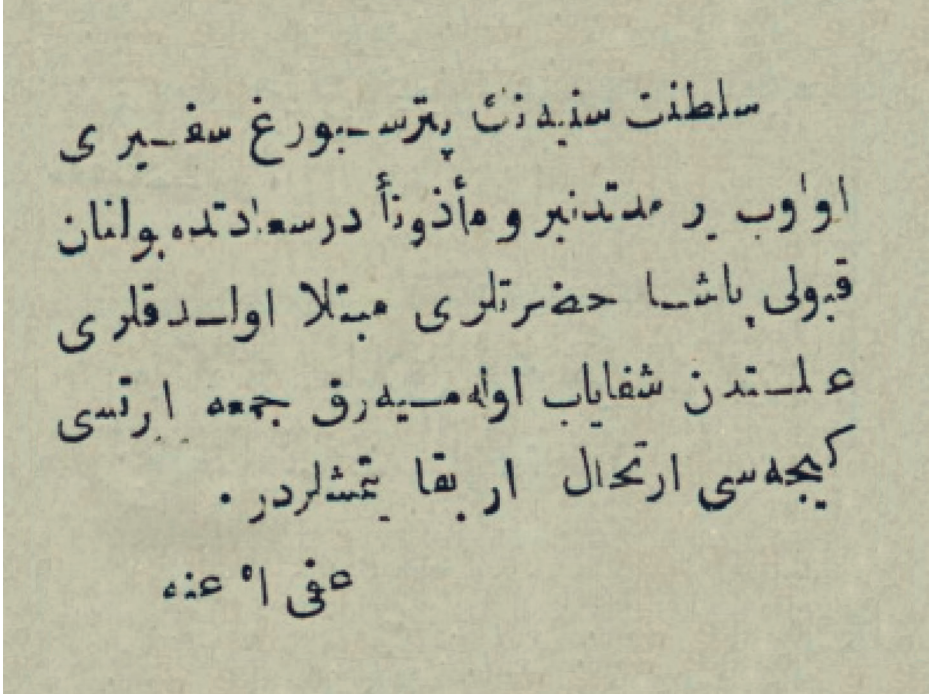
EKLER

Resim 1: Mehmed Kabûli Efendi'nin Rupen Manas'a yaptırmış olduğu resmi.
(<http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/miniature-manas-rupen/#>.
Erişim Tarihi: 01/01/2017).

Resim 2: Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın resmi.
Abdullah Biraderler Koleksiyonu.
(https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump_full&object_id=3726995&silolibrary=GEN01. Erişim Tarihi: 04/02/2017).

Resim 3: 25 Mart 1877 tarihli Sabah gazetesinde yer alan Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın ölüm haberi. (Sabah, 25 Mart 1877).